

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 109 1988

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,

Box 1909, 751 49 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet

ISBN 91-22-01310-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1989

försök att besvara skuldfrågan kvarstår kriminalgåtan som olöst.

Jägerskiöld säger i sitt inledande kapitel, att först »om skuldfrågan slutgiltigt kan besvaras kan skaldens personlighet och hans litterära verk tillförlitligt skildras» (s. 13). Det är riktigt att skuldfrågan är ett problem, som det är av vikt att få löst – i den mån det går. Men det är alldeles orimligt, att en sådan lösning skulle vara förutsättningen för en tillförlitlig skildring av Almqvists verk. En sådan lösning skulle däremot kasta ljus över den olyckliga *människan* och privatpersonen Almqvist, som dog för över hundra år sedan. *Diktaren* Almqvist lever fortfarande, det är honom vi läser och förtrollas av, och han berörs inte av dessa problem. *Diktaren* blir inte större av ett frikännande, och han blir inte mindre av en fällande dom.

Bertil Romberg

J. P. Jacobsens Spor i Ord, Billeder og Toner. Tolv Afhandlinger utgivet af J. P. Jacobsen-Selskabet i hundredåret for digterens død ved F. J. Billeskov Jansen. C. A. Reitzels Forlag. Kbhvn 1985.

The Modern Breakthrough in Scandinavian Literature 1870–1905. Edited by Bertil Nolin / Peter Forsgren. (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 17.) 1988.

Erik M. Christensen: *Henrik Ibsens realisme: illusion katastrofe anarki.* I–II. Akademisk Forlag. Kbhvn 1985.

Det verk inom svensk litteraturforskning som har gjort mest för att placera J. P. Jacobsen och i synnerhet Niels Lyhne som ett intellektuellt kraftcentrum inom genombrottslitteraturen är Gunnar Ahlströms *Det moderna genombrottet i Nordens litteratur* (1947, ny uppl. 1973), konstaterar Louise Vinge i sitt bidrag till *J. P. Jacobsens Spor i Ord, Billeder og Toner*, ett i huvudsak receptionshistoriskt arbete utgivet av J. P. Jacobsen-Selskabet. Louise Vinge följer i sin stora uppsats först Jacobsenkritiken i tidningar och böcker i Sverige fram till nekrologerna 1885. Georg Brandes hyllning i *Ny illustrerad tidning* (3 feb. 1877), »Danmark har fått en ny skald», var en presentation av Fru Marie Grubbe. När Wirsén anmälde Niels Lyhne förhöll han sig påfallande positiv, men senare utgivna verk gjorde honom betänksam. Vinge som överhuvud visar sig utnyttja ett överraskande rikt material, betitlar sin uppsats *Evangelium för esteter och ateister*; Jacobsen blir en författare för författare, framhåller hon i ett andra avsnitt »från åttiotal till sekelskifte», där influenser från den jacobsenska livsstilen och språkstilen ägnas ett skarpsynt studium i anslutning till tidigare forskning. »Hans ouppnådda och enastående stil lyste vägen», vittnar Ola Hansson (När vi började, 1902); »den visade oss unga adepten, vad för ett ädelt stoff vi arbetade i och till vilken fullkomning det kunde sovrans och formas under respektfulla händer.»

Jacobsens berömmelse i Tyskland har sin egen historia och sitt karakteristiska förlopp, betonar Bengt Sørensen, »der afviger markant fra Ibsens og andre nordiske forfattaers receptionshistorie i Tyskland.» När jag i *Sam-laren* 1981 behandlade *Det moderna genombrottet* och

den tyska receptionsforskningen noterade jag översättarinnan Marie Herzfelds av forskningen framhävda pionjäroll i fråga om den tyska Jacobsenreceptionen och »die Überwindung des Naturalismus». Sørensen konstaterar hur Jacobsen till trots av Georg Brandes bemödanden att väcka intresse för honom beaktades föga under 1870- och 80-talen. Från omkring 1890 skulle Wien emellertid utgöra centrum för en formlig kult av den danske diktaren. Det var fr. a. språkets skönhet och stilen »förnämhet» som slog an varvid Jacobsen blev betydelsefull också för bild- och bokkonst i Jugendstilens tecken. »J. P. Jacobsens popularitet i Tyskland og Østria, hans inflydelse ikke alene på kunstnere og forfattere, men også på et bredere litterært interesseret publikum, var så omfattende, at man i dag har svært at fatte det.» Rilkes upptagenhet av Jacobsen är välbekant; en första sentimental och omogen Jacobsenentusiasm avlöstes efterhand av en mer personlig tillägnelse som löpte parallell med Rilkes försök att etablera en ny stil på ett nytt verklighetsunderlag. Förhållandet mellan Malte Laurids Brigge och Jacobsen har bedömts mycket olika av litteraturhistorikerna. Själv drar Sørensen försiktiga konklusioner och han återger vittnesbörd om att Rilke mot slutet av sitt liv markant hade distanserat sig från Jacobsen.

The Modern Breakthrough in Scandinavian Literature 1870–1905 är en massiv volym med ett fyrtital uppsatser, ursprungligen skrivna för IASS och dess sextonde konferens vid universitetet i Göteborg augusti 1986. Bertil Nolin förklarar i sin redaktionella efterskrift att uttrycket *det moderna genombrottet* i belysning av konferensens resultat snarast kan lämpa sig som ett »paraplybegrepp» som omfattar såväl åttital som nittital, såväl kritisk realism och naturalism som symbolism.

Här företar jag enbart ett axplock bland bidragen. Sven H. Rossel avser »en kritisk omvärdering» när han ställer frågan: »Var Det moderne genombud moderne?» Rossel argumenterar i sin påtagliga aversion mot Georg Brandes utan all förståelse för dennes fälttåg för »den fria tanken». Régis Boyer åter företar en dristig parallell: »Genombrott Scandinave: XVIIIe siècle français.» Arne Melberg har upptäckt att den sydeuropeiska litteraturen föredde ett likartat genombrott som den nordiska; jämförelsen är begränsad till romanernas värld. Asbjørn Aarseth debatterar »Det moderne genombud – et periodebegrep og dets idologiske basis.» Medan Rossel framhåller vad som skett inom dansk litteratur före 1871, visar Aarseth på en eftersläntning i och med den danska offentlighetens starka reaktion mot det religiösa och nationella kätteriet som Brandes stod för på 1870-talet. »Så langt fra å ligne på genombudd var dette å stange hodet mot hatets mur.» Aarseth menar att en viss latent antisemitism kan ha bidragit till kampanjen mot Brandes. I sin redogörelse för »mottakelsen av Georg Brandes i Norge ca 1870–84» dröjer Edvard Beyer vid J. C. Heuchs fräna attack gentemot Brandes med anledning av hans Kierkegaardföredrag i Kristiania 1877; Heuch anklagade Brandes för »Kristushad» och »Vantrons Fanatisme». Heuchs skrift utgavs 1879 i Tyskland varvid den antisemitiska slottsprästen Stöcker brukade den från riksdagens talarstol mot den nu i Berlin bosatte Brandes. Det kan tilläggas att Brandes i sin bok *Berlin som Tysk Rikshovedstad* (1885) visserligen tar lätt på detta Stöckers angrepp, men »den

tyske bevægelse mod jøderne» underskattade han för den skull inte. I sin nekrolog över Wilhelm Scherer (1887) anför han några bittra ord som denne hade fällt om den antisemitiska rörelsen: »Nu véd jeg slet ikke mere, hvad det tyske er. Jeg ser altfor megen Raahed.»

Viktor Rydbergs mytologiska arbeten med deras försök att poetiskt gestalta ett germanskt mytepos från skapelsen ända fram till Ragnarrök behandlar Hans-Peter Naumann i en fängslande studie som också tar upp verkens receptionshistoria. Niels Ingwersen anlägger en uppfriskande aspekt i sitt på Johannes V. Jensens Kongens Fald, Söderbergs Doktor Glas och andra texter baserade inlägg om det moderna genombrottets »förlossningsdröm». Söderberg står likaså i förgrunden för Björn Sundbergs välövervägda betraktelser kring svenskt sekelskifte, där han avvisar den »krympning» av Hjalmar Söderbergs åskådning som han menar att ännu Gunnar Brandell i Bööks efterföljd har hemfallit åt i handbokssammanhang. En briljant granskning av »Faderns, Sonens och Den Helige Andes» roll för genombrottsförfattarna företar Thure Stenström.

Feministisk litteraturteori har inspirerat till flera studier av kvinnornas framträdanden i ett patriarkaliskt samhälle. Irene Iversen debatterar med udd mot Elias Bredsdorff och Willy Dahl och på grundval av sin egen forskning kring kvinnliga kritiker i det norska kulturlivet, varför kvinnorna »ble fortrent fra den historiske beskrivelsen av gjennembruddet». Ingrid Primander tar liksom Iversen upp frågan om anonymitetens betydelse för de kvinnliga skribenterna; Sofie Adlersparre laborerade rentav med 14 signaturer och pseudonymer. Under slutskedet av det moderna genombrottet framträdde kvinnorna oftare under eget namn. Medan Lena Kåreland behandlar Ellen Key, konststoppfostransidealet och barnboksdebatten kring sekelskiftet, tampas Christina Sundström med Ellen Keys »inbjudan till fredsförhandlingar i det erotiska kriget», som Sundström uttrycker det, dvs. *Lifslinjer I* (1903).

Kompletteringar till den gängse bilden av genombrotts-epoken ger Virpi Zuck med sin uppsats om Minna Canth and the Scandinavian morality feud och Pirjo Vaittinen med sin studie *Nationell och internationell realism i 1880-talets Finland*. Den s. k. Järnefeldts författarskola i Helsingfors och senare i Kuopio beredde finska bondestudenter tillfälle till avancerade diskussioner om verklighetsåtergivningens villkor.

Modernitetsbegreppet fick vid symposiet om det moderna genombrottet enligt Nolin inrymma »hela den process som man kortfattat kan beskriva som brytningen med realismen som kod och estetisk doktrin», en brytning som äger rum över hela fältet av konstarter. Gunnar Ahlströms ideologiskt betingade historieskrivning skulle därmed ha gjort sin tjänst.

Vid sidan av det nationella och religiösa kätteriet framhåller Aarseth som en tredje komponent i brandesianismen den heroiska individualismen, »en utpreget romantisk positur». »I förlängelsen af den romantiske individualismen la anarkismen», konstaterar han och betecknar det som klarlagt att Ibsen hyste stor sympati för anarkismen som politisk filosofi. Att det var ett tidsmode bland intellektuella att intressera sig för anarkismen omvittnar f. ö. Brantings attack i *Social-Demokraten* 1898 mot »herrar och damer salongsanarkister». Aarseth åberopar Erik M. Christensens bok *Henrik Ibsens realisme*, som driver te-

sen att fastän Ibsens anarkism har atypiska drag, »så er den helt klart anarkistisk på linien Fourier–Proudhon–Bakunin». Christensen avser att ta fasta på Ibsens »venlige hemstilen til læserne» att tillägna sig hans samlade verk fullständigt och i ordningsföljd, men genomgången visar sig tvärt göra halt redan vid De unges forbund (1869). Ett material som Christensen i gengäld mer systematiskt går igenom i sitt sökande efter den »grundtanke» han tycker sig spåra överallt i Ibsens produktion, är Ibsens brev, artiklar och tal. Om Christensen också måste medge att Ibsen ter sig »ekstremt tilbageholdende med at nævne navne eller påberøbe sig på autoriteter», anser han sig således kunna dra vissa slutsatser om arten av dennes frihetsbegrepp. Han saluterar Christer Collin som i studien *Henrik Ibsens fremtidsdrøm (Samtiden 1906)* rentav har karakteriserat Ibsen som »det nittende aarhundredes mest vidtgående anarkist» och han hänvisar till Henrik Jægers Ibsenmonografi 1888, där paralleller dras mellan Ibsens verk og »vor tids anarkistiske samfundstheorier».

I *Samlaren* 1987 har Thure Stenström anmält Niels Koføeds bok *Henrik Pontoppidan. Anarkismen og demokratiet tragedie* (1987). Stenström diskuterar Koføeds tes om anarkismens avgörande roll för Pontoppidan, men han synes inte övertygad om tesens hållbarhet. Vad nu Christensen beträffar han ha tagit sig före en ännu vanskeligare uppgift och hans slutledningar blir ännu vagare. Ibsen är anarkist, »fordi hans udsagn om kunsten og virkeligheden, om den enkelte og fællesskabet, om menneskets muligheder, faktisk befinder sig inden for en anarkistisk horisont» (s. 275).

Christensens påfallande egensinnighet utformade arbete rymmer också en ingående granskning av relationerna mellan Ibsen och Georg Brandes. Christensen hävdar att Brandes när allt kom omkring inte drog många strån till stacken beträffande Ibsens berömmelse i Tyskland utan tvärtom försenade denna genom »offentlig fortielse» och privat liksom offentlig »diffamering». Stöd för sin argumentering finner Christensen i Brandes brevväxling med Paul Heyse. Obestridligt är att Brandes med sin biografisk-psykologiska inriktning efterhand förlorade intresset för Ibsens dramatik. Till direktören för Gyldendahls förlag skrev Brandes frispåriskt 25 okt. 1915: »Værkerne er jo længst gennemdebatterede. Nye Synspunkter lod sig måske *indvinde*, ifald man kendte Ibsens ganske personlige Liv. Men han var af dem, for hvem Flasken har spillet en større Rolle end Kvinden.»

Ulf Wittrock

Gunnar Brandell: *Strindberg – ett författarliv. Första delen. Läroår och genombrott 1849–1883*. Alba. Sthlm 1987.

Michael Robinson: *Strindberg and Autobiography. Writing and Reading a Life*. Norvik Press, University of East Anglia. Norwich 1986.

I förordet till första delen av sin Strindberg-biografi (som följer efter de tidigare utgivna andra och tredje delarna) deklarerar Gunnar Brandell en ambition som ter sig litet illavarslande. Efter att ha konstaterat att den tidsrymd som denna del omspannar, dvs. åren 1849–1883, täcks av relationen i Strindbergs självbiografi *Tjänstekvinnans son*